

Dr. Hévízi Józsa:

Papok, plébánosok a szélsőjobb ellen. A zsidómentés hálózata

Magyarország német megszállás egyik okának Karsai László történész éppen a kormány magatartását látja a zsidókérdésben, amely eltérően a környező országoktól a nem teljesen következetesen végrehajtott zsidótörvényekig volt hajlandó elmenni, hogy a német követelések teljesítését megtagadhatta¹. A náci vezetés 1942-től kezdve egyre növekvő ingerültséggel figyelte Magyarország kül,- és belpolitikáját. 1942 ősztől hol keményebb, hol mérsékeltebb hangnemben, folyamatosan követelték, hogy a magyar zsidókat bélyegezzék meg sárga csillaggal, zárják gettókba, majd deportálják az országból.

1942. december 2-án Sztójay Döme berlini magyar követ kénytelen volt átadni kormánya határozott hangú jegyzékét a német Külügyminisztériumban. A jegyzékben Kállay Miklós miniszterelnök leszögezte, hogy nem tartja lehetségesnek sem a sárga csillag bevezetését, sem azt, hogy deportálják a Magyarországon élő zsidókat.² – Ugyanerről beszél visszaemlékezésében a kormányzó is. Horthy viszont március 19-én Koronatanácsot hívott össze, és ezen részletesen elmondta, miről és milyen hangnemben tárgyalt vele a Führer. Ennek a Koronatanácsnak a jegyzőkönyve fennmaradt, a „tradicionális” szaktörténészek jól ismerik, idézik is szövegét. Horthy ezen a Koronatanácson elmondta, hogy: *„Hitler azt is kifogásolta előttem, hogy a zsidókkal szemben nem teszi meg Magyarország a szükséges intézkedéseket. Bűnünk tehát, hogy Hitler kívánságát nem teljesítettem, és nem engedem a zsidók lemészárlását. - A magyarországi zsidókérdés, pontosabban ennek „német minta” szerinti megoldása, vagy megoldatlansága igenis az 1944. március 18-i tárgyalások egyik központi témája, a megszállás egyik fontos oka volt.”*³

De nézzük, hogyan látta a magyar kormányok zsidópolitikáját a kortárs Nyugat?

„Az, hogy Magyarország a nácik karmai közé került, nagyobb tragédia, mint milyennek az amerikai nép hiszi. Tény, hogy Magyarország hosszú hónapokon át készségesen rendelkezésre bocsátotta azt az útvonalat, amelyen át a zsidók és mások számtalan százai menekültek a náci

¹ Karsai László (SZTE): Túlélhették volna a magyar zsidók a holocaustot? Régi kérdés, új válaszok. www.ksze.hu/eload05.html

² Karsai-Ungváry vita: kik a vidéki zsidóság eltűnésének fő felelősei? PDF Nyomtatás E-mail
Tallózó – Szemle. 2011. május 18. szerda, 07:25. www.tte.hu/tallozo/43/7236

terror elől.” – írta 1944 márciusában ezt a *New Leader*-ben a baloldali beállítottságú Mr. Jonathan Stout.⁴

„Magyarország javára kell írni, hogy amíg a németek át nem vették a hatalmat az országban, az utolsó menedékhely volt Közép-Európában a zsidók számára, akik képesek voltak elmenekülni Németországból, Ausztriából, Lengyelországból és Romániából. Most ezek a szerencsétlen emberek ki vannak szolgáltatva ugyanannak a kegyetlen deportálási és megsemmisítési politikának, amelyet Lengyelországban végrehajtottak. De addig, amíg volt hatalmuk saját házuk táján, a magyarok megpróbálták védelmezni a zsidókat.” - írta Mrs. Anne O'Hare McComick a *New York Times* 1944. július 15-i számában.

Peter Meyer zsidó író, zsidók a magyarországi helyzetéről:

„...Nem szabad elfelejteniünk, hogy Magyarország legalább két nemzedéken át, egészen a 2. világháború végéig az ellenállás szigetének bizonyult a Kelet- és Közép-Európát elárasztó mindkét nagy antiszemita hullámmal: a cári Oroszország fél-ázsiai és feudális antiszemitizmusával valamint Németország és Ausztria középosztályának szocio-ökonómiai és nacionalista antiszemitizmusával szemben. Ezen a szigeten a magyarországi zsidók veszély, elnyomás, sőt akadály nélkül éltek és boldogultak; életük a kisebb aggodalmak és alig észrevehető változások között folyt, s úgy látszott, biztonságban van a történelmi események zajlásai közepette. A földbirtokos arisztokráciától vezetett és ellenőrzött magyarok a magyarul beszélő zsidókat „államalkotó” magyaroknak tekintették, s megengedték nekik, hogy a kereskedelemben, az iparban és az üzleti világban tevékenykedjenek és boldoguljanak...

...A zsidóellenes törvények (1941-ben és 1942-ben) nem jelentették a zsidók teljes gazdasági tönkretételét Magyarországon. A zsidó lakosság jelentős része folytathatta tevékenységét, hivatását, foglalkozását. A zsidó vagyonok, ezek jövedelmei általában érintetlenek és hozzáférhetőek maradtak. Ezek a törvények kiszámított kompromisszumot képviseltek: a náci tömegnek odadobták azt a sok ezernyi munkahelyet csillapítóként, amelyet egyes zsidóktól elvettek, a zsidó közösségnek azonban lehetővé tették, hogy tulajdonjoga megmaradjon, s kivárja Hitler vereségének napját. A magyar antiszemita törvények viszonylagos enyhésége nyomán a

³ u. ott

⁴ Montgomery: Magyarország a vonakodó csatlós, Zrínyi, Bp., 1993.23.p.

szomszédos országokban már tomboló zsidóirtás alatt, az ottani zsidók Magyarországot valóságos mennyországnak tekintették.”⁵

I. Katolikus egyház helytállása

Az I. Világháborút és a Trianoni békét (1920) követő gazdasági és politikai összeomlást követően, a katolikus és protestáns papi értelmiségi elit tevőlegesen járult hozzá a felemelkedéshez a társadalom megszervezésével a két világháború közötti időszakban: A nemzetközi hírű innsbrucki jezsuita egyetemen tanultak a hazai modern keresztény mozgalmak indítói közül Hunya Dániel, Varga László, Kerkai Jenő páter, Ikvai László Fribourgbán (Svájban) végzett Európa leghíresebb domonkos egyetemén!

A szellemi és lelki erőt, az akaratot a szegénygondozáshoz, a munkás-és parasztképzéshez, az ifjúság szervezéséhez és neveléséhez, a keresztényszocialista mozgalmak, egyesületek és csoportok keresztény hitükből, mint a társadalom iránti kötelességük ideológiai hajtóerejéből merítették: „*Etika nélkül nem létezik jövő*” – állapította meg a keresztény megújulást kezdeményező Prohászka Ottokár.

XI. Pius 1931-ben kiadott, *Quadragesimo anno* kezdetű szociális enciklikája a hivatásrendiségben eszközt látott az egyház számára a bolsevik és a fasiszta diktatúrák elkerülésére, a társadalom keresztényszocialista erkölcsi alapon való megszervezésére.

Ha tekintetbe vesszük a 30-as évek végére kialakuló szervezettség számbeli mutatóit; a KALOT (500 ezres parasztságot), az EMSZO (30 ezer munkást), a KIOE (kb. 6000 tanoncot), a keresztény szakszervezetek (50 ezres taglétszámot), a Hivatásszervezet (mintegy 30 ezres mezőgazdasági dolgozót), a Szociális Misszió (kb. 100 ezres országos taglétszámát) mellett a cserkészlet, a különféle karitatív munkát végző szerzetesi vezetésű közösségek (Egri Norma, Vincés-nővérek stb.) számát, megállapítható, hogy a civil társadalom szociális és kulturális szervezésében, felépítésében túlnyomó szerepet játszottak (a protestáns szervezeteket is beleértve). Az 1920-as összeomlást követő nyomorból az ő lelkesítő irányításukkal társadalmi munkások ezrei végezték az idős-, a beteg- és a szegénygondozást, a tanoncok, cselédek, az

⁵ Sisa István: *The Jews in the Soviet Satellites*, 1953., Syracuse University Press, 379-385. o

ifjúság nevelését, amelyre már az állam költségvetéséből nem kerülhetett sor az ország anyagi ereje híján. A szerzetesrendek, az *Egri Norma*, a *Szociális Misszió Társulat* önfeláldozó és szakszerűen kiépített tevékenysége tette lehetővé, hogy a nagyszámú városi elesettek – szociális háló híján – megfelelő rendszeres ellátásban részesüljenek.

Gr. Teleki Pál második miniszterelnöksége idején megszervezte a miniszterelnökség IV. osztályát a *Nemzetpolitikai Szolgálatot*. Feladata Teleki valódi, németellenes politikájának a propagálása volt. A szolgálat szorosan együttműködött az egyházakkal és paraszt- és munkásszervezetekkel. Tagjai közé tartozott például Varga Béla, Kovács Béla és Pehm József, a későbbi Mindszenty hercegprímás⁶, Serédi Jusztinián hercegprímás, báró Apor Vilmos püspök, a zsidókat mentő Szent Kereszt Egyesület⁷ elnöke és számos pap.⁸ Feladatuk volt a *német- és nyilas tevékenység* felderítése, az ellenük való védekezés.⁹ Az esperes-kerületi üléseken rendszeresen vizsgálták az ifjúsági szervezetek működését: „Pilisborosjenőn, Szentistvánon nincs alakulat, pedig Jenőn szinte Hitlerjugend van” – állapították meg 1940. januárjában. Minden községben egy-egy KIOE csoportot szándékoztak létrehozni.¹⁰ Teleki Pál, a miniszterelnöki hivatal számított a KALOT és a KALÁSZ tevékenységére a Volksbund ellensúlyozásában.¹¹

Az egyházi vezetők és szervezeteik terjesztették a titkos propaganda anyagot (= Teleki hivatalos politikájával szemben), és szervezték a maguk egyházi egyesületeikkel, plébániai egyházközsegeikkel az ellenállást a nyilas és a Volksbund mozgalommal szemben; s a *zsidómentést* szintén plébániai és egyházszervezeti szinteken¹² Apor püspök és az Actio Catholica irányításával:

⁶ Csicsery-Rónay István: A magyar függetlenségi mozgalom története. In: Magyar Szemle, Budapest, 1999. december VIII. évf., 6. szám

⁷ A Magyar Szent Kereszt Egyesület létszáma 1939: 114, 1941: 1948, 1944: 7301fő. Anyagi alapját gyűjtés és a gazdag zsidók, így Weiss Manfréd adományai szolgáltatták. Kapcsolatban álltak a br. Weiss Edit vezette Izraelita Pártfogó Irodával is. A püspökök segítségével helyi csoportjaik jöttek létre Szegeden, Győrött, Pécsen, Nagykanizsán, Nagyváradon, Kassán és Szombathelyen. Sokoldalú segítséget kívántak adni: jogi tanácsadást, anyagi segítséget, elhelyezést, zsidó munkaszolgálatosok segélyezését. www.lexikon.katolikus.hu

⁸ C. A. Macartney: Teleki Pál miniszterelnöksége 1939–1941. Occidental Press, Bp., 1993. 42–43p.

⁹ Lásd a 68-75-ös jegyzeteket.

¹⁰ SzfvPI – No. 7438 – EK Jegyzőkönyve, Székesfehérvár, 1940. jan.24.

¹¹ Norbert Spannenberger: *A Magyarországi Volksbund Berlin és Budapest között* című munkájában. 193–195.p. Bp., 2005. Lucidus kiadó

¹² In: <http://www.magyszemle.hu/img/cim.jpg?lang=HU> Magyar Szemle Budapest, 2004. Új folyam, XIII. 3. szám.

In: *Bikfalvi Géza: A magyar jezsuiták budapesti embermentő tevékenysége 1944–1945-ben* In: *Párbeszéd– Magyar jezsuita portál* www.parbeszed.com.

„Teleki jól látta, hogy mit művelnek Hitler ügynökei az országban, de hogy pontosabban értesüljön erről, kért, hogy szerezzek neki minden megyében egészen megbízható munkatársat. – emlékezett vissza a jezsuita Varga László – *Ez a vállalkozás bizony veszéllyel járt, de P. Somogyi (jezsuita tartományfőnök) is fontosnak tartotta. Tehát nyakamba vettem az országot. Zala megyében Mindszenty József egerszegi plébános volt a legnagyobb tekintély.*”¹³ — írta.–

1938-ban, az Anschluss utáni dermedt közhangulatban Pehm József (Mindszenty) – tartva a szélsőjobbaldali mozgalmak felerősödésétől – 73 katolikus egyházi személyt hívott meg tanácskozásra. Varga Béla balatonboglári plébános, Papp Kálmán prelátus (későbbi győri püspök), Kovács Sándor püspöki tanácsos (későbbi szombathelyi püspök), Apor Vilmos gyulai apátplébános (későbbi győri püspök), Kerkai Jenő szegedi jezsuita tanár, páter Csávossy Elemér jezsuita szerzetes és Schütz Antal piarista egyetemi tanár mellett részt vett a megbeszélésen dr. Mezgár Lajos székesfehérvári teológiai tanár, a KIOE, KALOT, EMSZÓ, Hivatásszervezet, az Actio Catholica egyik főszervezője volt a Székesfehérvári egyházmegyében. Itt újra kezdeményezték egy keresztény párt létrehozását, nehogy a meglévő pártokból kiábrándult tömegek a nyilas, és szélsőjobb pártokhoz sodródjanak. A hercegrímás azonban nem támogatta kezdeményezésüket.¹⁴

Kovrig Béla egyetemi tanár volt az egyik legfontosabb összekötő kapocs az egyházak és a kormányzat között. Ő a Horthy-korszak legnagyobb szabású szociális intézkedési sorozatának kidolgozója, aki az irányadó katolikus folyóirat; a *Magyar Kultúra* oldalain a keresztényszocializmus gyakorlati feladatairól rendszeresen publikált.¹⁵ Először a németek háta mögött működő egyesületeket instruáló *Társadalompolitikai Szolgálat*, majd 1940-től a *Nemzetpolitikai Szolgálat* vezetője 1942-ig, leváltásáig. Teleki és Kovrig a keresztény és nemzeti szellemű mozgalmakat, különösen a munkásságot szerette volna összefogni. A *Magyar Cél mozgalom* elsősorban a nyilasok ellen irányult, de az ateista szociáldemokráciával is

¹³ Varga László jezsuita atya *Távlatok* c. folyóiratban megjelent cikkét idézi és elemzi Mészáros István: *Mindszenty a Sándor-palotában* c. tanulmánygyűjteményében. Eötvös kiadó, Bp., 2005. 15.p.

¹⁴ *Gergely Jenő: A keresztényszocializmus Magyarországon 1924–44.* Gödöllő, Typovent, 1993. 150–151pp

¹⁵ Kovrig Béla fogalmazta meg a képviselőházban 1928. június 1-én bemutatott „Lex Vass”- ok közül „Az öregség, rokkantság, özvegyesség és árvaság esetére szóló kötelező biztosításról szóló törvényjavaslatot. Az OTI igazgatója. Teleki Pál szociálpolitikai tanácsadója a második kormánya (1939–41) idején, s a Miniszterelnökség V. Társadalompolitikai Osztályának vezetője. A miniszterelnökségről történt menesztése után a kolozsvári M. kir. Ferenc József Tudományegyetem rektora lett.

szembefordult. A püspökök a lelkipásztori jelentések alapján jelezték a kormányzati engedéllyel visszaélő Volksbund és a nyilasok tevékenységét.

A KIOE, a KALOT, az EMSZO és a hivatásszervezetek jelenléte a falvakban a nyilasok terjeszkedését megakadályozta, és számuk csökkenéséhez vezetett.

Néha nyílt összetűzésekre került sor a nyilasok és a keresztény szervezetek között: „*Nem egy KIOE -tagot vertek meg a mozgalom ellenfelei, de a mártíromság csak növelte lelkesedésüket. Volt, aki más városba ment apostolkodni, kiverték a fogát, megkéselték a hátát, de hitvalló gyanánt annál nagyobb sikerrel munkálkodik.*”¹⁶ – írta Shvoy fehérvári püspök a körlevelében.

(A Gát utcai KIOE-központban 1944-ben Ikvai atyánál több mint százan, köztük szökevény német katona, kassai zsidó fiú és mindenféle menekült bújt 1944 őszén.¹⁷)

A *katolikus egyház nyilasellenessége* a második világháború után köztudott volt: Még Fodor László is, – aki a második világháború előtti időkben Fehérváron a rivális lap, a Székesfehérvári Friss Újság szerkesztője volt – aki a háború után feljelenti Mezgár Lajost a népbíróságnál, elismeri a katolikus egyház nyilasellenességét.¹⁸

Az Észak-Erdély visszacsatolását eredményező 1940. augusztus 30-i második bécsi döntés kapcsán a magyar kormány egyezményben biztosította a német birodalmi vezetőket, hogy a magyarországi német kisebbséget kizárólag a Volksbund képviselheti, jogkörét kiterjesztheti, és tagjai között a nemzetiszocialista világnézetet kiépítheti. Különösen sötét jövőt jelentett, hogy Hitler a népcsoportokat irányító szervezetet a VOMI-t 1940-ben Himmler alá rendelte.¹⁹ A

¹⁶ 1939-ben írja Shvoy körlevelében. S hogy egyértelművé tegye megnevezés nélkül is, hogy kikre gondol, idézi a Quadagesimo anno-t: „Manapság ilyen hős krisztuskatonákra van szükség, hogy erejükkel megvédjék az emberiség családját a végveszélytől, amelybe rohanna, ha az evangélium tanítását megvetné, és helyet engedne annak a társadalmi rendnek, amely a természet és Isten törvényeit egyaránt lábbal tapossa.”. SzfvPI – No. 7438 – 1939. évi püspöki körlevél, kelt Székesfehérvárott Vízkereszt nyolcada alatt. 7. p.

¹⁷ Hollai Ferenc, aki 1941. májusában lett a KIOE titkára, mondta el 2007. április 26-án a Polgárok Házában, Újpesten tartott előadásában.

¹⁸ A vádirat 45. oldalán olvashatók az enyhén rosszindulatú, de a nyilasellenességet nem megkérdőjelező sorok: „A nyilasellenes megnyilvánulás magyarázata ugyanis az, hogy a papság, mint köztudott, a hitlerizmus és a nyilas eszme ellenfele volt a papi vagyon és birtok, valamint a papságnak politikai befolyása fenntartása érdekében. Ezért, mint minden megyei lap, az Új Fehérvár felsőbb irányításra támadta a nyilas mozgalmat.”

¹⁹ „I. A német népcsoportokhoz tartozó személyeknek az idevonatkozó általános szabályok figyelembevételével joguk van arra, hogy szervezkedjenek, és hogy különleges célokra, mint aminők például az ifjúság gondozása, a sport, a művészeti tevékenység stb. egyesületeket alakítsanak.”. A m. kir. minisztérium 8.490. M. E. sz. rendelete. Magyarországi Rendeleték Tára. 1940. 3239–3245pp.

Norbert Spannenberger: *A Magyarországi Volksbund Berlin és Budapest között* című munkájában (Bp., 2005. Lucidus kiadó) írja: A VOMI számára tehát a bécsi egyezmény képezte a magyarországi német népcsoport jövőbeni irányításának alapját és keretét.

katolikus papok, akik tájékozódva voltak a németországi katolikus egyházat sújtó náci intézkedésekről és üldözésekről, elkeseredett lépésekkel próbálták visszatartani a csatlakozástól a sváb ifjúságot. „*Németajkú ifjúságunk, akiket eddig a KALOT-ban tartottunk össze, most egyszerre valamennyien a Volksbund ifjúsági szervezetének tagjai lesznek...*” – írta a máriakémei espereskerületi hivatal a beadványában²⁰ – Az egyezmény értelmében ugyanis csak a Volksbund dönthetett a népcsoport megszervezésének módjáról.²¹ Különösen éles konfliktusok voltak Baranyában a magyar kötődésű svábok, és a volksbundisták között. Baranya megye főispánja a magyar érzelmű lakosság teljes kétségbeeséséről számol be, s mint írja, sokan csatlakoznak a Volksbundhoz, csak hogy végre nyugtuk legyen a zaklatásoktól.²²

1940. december 4-én a fehérvári püspökségről Czermann 42 plébánosnak írt, hogy segítsék az ifjúsági csoportok szervezését.

1941. áprilisában Czermann Antal a Buda környéki németajkú községek lelkipásztoraival tanácskozott a Volksbund veszélyeiről Székesfehérvárott, a püspöki palotában. Wagner János, az AC központi titkára – aki 1932–37 között a német AC-ben dolgozott – a KALOT német nyelvű csoportját ajánlotta a kisebbségi német ifjak tömörítésére: „A gyakorlat azt mutatja, hogy ahol jól vezetik a német nyelvű KALOT csoportot, ott a Volksbund működésének gátat lehet vetni.”²³ – A fehérvári egyházmegyében Shvoy Lajos püspök alatt megszervezett Egyházmegyei Ifjúsági Egyesületek Központ sikerrel akadályozta meg a Volksbund terjeszkedését a helyi papság és a tanítók bevonásával, a KALOT-tal együttműködve:

1941. június 18-án a budai kapucinus zárdában tanácskozott Czermann Antal az Egyházmegyei Ifjúsági Egyesületek Központjának elnöke, a Buda környéki németajkú községek lelkipásztoraival és a KALOT-titkárral²⁴ a Volksbund terjeszkedésével kapcsolatosan. Czermann

²⁰ Idézi Balogh Margit: A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935–1946. MTA Történettudományi Intézete Bp., 1998. 102. p.

²¹ Norbert Spannenberger: „A Magyarországi Volksbund Berlin és Budapest között” című munkájában. 219. p.

²² U. ott 328. p.

²³ SzfvPI – No. 7438/343sz. – EK Jegyzőkönyve, Székesfehérvár, 1941. Június 18.” A bécsi egyezmény értelmében ugyanis a KALOT német titkárságának hivatalosan be kellett szüntetnie működését. Így jelenleg a KALOT munka az AC égisze alatt a „katholische Pfanjugendverein”-ben folyik tovább.” – mondta Wagner János.

²⁴ Jászóváry Ödön esperes, dr. Folláth Ádám esperes, Babics György törökbálinti, Pásztor József perbáli, Makk Ferenc budakalászi, Reinhardt András pesthidegkúti, Angeli Márton szigetújfalusi plébánosok, Roszner Tibor biai, Makai Lajos csobánkai, Simay Kálmán szigetbecsei, Angeli András csepeli lelkészek, Lónyai Tihamér ürömi, Erős Lajos ráckevei igazgató tanítók mint kerületi ifjúsági ellenőrző megbízottak, Gál György egyházmegyei KALOT-titkár és Bolyki Nándor központi titkár. Távolmaradtak: torbágyi, etyeki, budakeszi, nagykovácsai, pilisvörösvári, pilisszentiváni, pilisszántói, piliscsabai, dunabogdányi szigetcsépi és szigetszentmártoni papok.

Antal hangsúlyozta a Volksbund vallásellenességét, s hogy a Volksbund maga mögött érzi a német birodalom tekintélyes erkölcsi és anyagi támogatását, és ennek alapján egyedül érzi magát hivatva a magyarországi német ifjúság megszervezésére”. Wagner János gyenge magyar tudása miatt németül ecsetelte a Volksbund veszélyeit: „*a Volksbund szervezkedés maga mögött érzi a német birodalom tekintélyes erkölcsi és anyagi támogatását, és ennek alapján egyedül érzi magát hivatva a magyarországi német ifjúság megszervezésére. A németség kulturális szervezkedését pedig nem állíthatjuk meg. Szentistváni alapon állva már csak elvből sem tehetjük meg... Leszögezendő, hogy a Volksbunddal megegyezni nem lehet, míg mi krisztusi alapon állunk az ő szellemi atyjuk Nietzsche.*”²⁵ Utalt arra, hogy 1940-ben Pécsen 72 plébános részvételével tartottak hasonló értekezletet, ahol azt a megoldást találták, hogy a KALOT akadályoztatása miatt a meglévő egyleteket az un. Landesverband der Katholischen Pfarrjugendvereine (Országos Katolikus Egyházközségi Ifjúsági Egyesület) szervezetébe csoportosították át, ami az Actio Catholica szerve, „és mint ilyen a bécsi egyezményvel nem jöhet összeütközésbe.” Szerinte tehát ezt az utat kellene járni a fehérvári egyházmegyében is. – *Dr. Folláth Ádám*²⁶ esperes felhívta paptársai figyelmét arra, hogy a Volksbund megrontja az ifjúságot: „*De ha ellenállunk, magyarosítással vádolnak meg minket.*”²⁷ Figyelmeztetett arra, hogy ... *akár a plébánosokat is elhelyeztethetik, ha akarják*”. Wagner titkár szerint: „*most már a katakombák életét élék.*”²⁸ –

²⁵ SzfvPI – No. 7438/343sz. – EK Jegyzőkönyve, Székesfehérvár, 1941. június 18. Mutassuk meg saját egyesületeinkben, hogy nyelvünket, kulturális igényeinket, népi sajátosságainkat megbecsüljük, és azoknak becsületes fejlesztésén mi magunk is közreműködünk.” - mondta és jelezte. Hogy szeptembertől német folyóirat is segíti munkájukat.

²⁶ ÁSGUTI [Folláth] ÁDÁM (1902, Budafok –1978, Budapest) Szentelték: Székesfehérvár, 1925. Teológiai doktor. Zsámbékon és Csepelen káplánkodik, majd 1928–1933-ig aulai szolgálatban áll. 1933-tól Zsámbék, 1953-tól Budafok-Belváros plébánosa. 1946 decemberében pápai kamarási, 1966-ban címzetes apáti, 1975-ben kanonoki méltóságot kapott. *Shvoy Lajos: Önéletrajz. I. Források a Székesfehérvári egyházmegye történetéből. Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, 2002. Szerk: Mózessy Gergely. PPEK*

²⁷ „Az olyan egyházi szervezetek, mint a KALOT továbbra is a magyarosítást erőltették” – írja Norbert Spannenberger is id. műve 307. oldalán. Egyoldalúan közelíti meg a svábokkal szemben gyakorolt kisebbségi politikát, hasonlóan a Trianon előtti időkhöz: A magyar kormányval együttműködni kívánó svábokat asszimilánsnak tekinti, dacára az élő nyelvhasználatnak és a statisztikai adatoknak. Ugyanezen időszakban, a statisztikai adatok szerint, a határon túli magyarság száma több mint harmadával csökken, és a legkülönbözőbb atrocitásoknak vannak kitéve, amelyekkel az országgyűlés is foglalkozik. Eleve téves tétellel indul, amikor a dualizmus korát az id. mű 242. oldalán asszimilálónak nevezi, tekintet nélkül arra, hogy Európában az első leghaladóbb nyelvtörvény nálunk születik, amelyik 20%-os kvótát állapít meg a nyelvhasználat küszöbéül. Éppen ezért alakulnak ki két és háromnyelvű városok; kettősidentitású családokkal. Ezért nem beszél a nemzetiségek 80%-ka az állam hivatalos nyelvét 1914-ben. Szemben az európai korabeli kisebbségpolitikai gyakorlattal. In: Hévízi Józsa: Autonomiatípusok Magyarországon és Európában. Püski, Bp., 2001.

²⁸ SzfvPI – No. 7438/343 sz. – EK Jegyzőkönyve, Székesfehérvár, 1941. május 10. „A bécsi egyezmény értelmében ugyanis a KALOT német titkárságának hivatalosan be kellett szüntetnie működését. Így jelenleg a KALOT munka az AC égisze alatt a ‘,Katholische Pfarrjugendvereine’-ben folyik tovább.” – mondta Wagner János.

A fehérvári erőfeszítéseknek; a papi, tanítói és ifjúsági felkészítő tanácskozásoknak eredményeképp a falvakban a katolikus papok, tanítók, és a helyi értelmiség összefogásával új ifjúsági csoportok alakultak. Zsámbékon, ahol a Volksbund korábban igen meggyökeresedett, az agilis dr. Folláth Ádám esperes egy erős leventegyeesületet hozott létre, amelyet felvetetett a KALOT-ba, s ezzel a Volksbundot annyira visszazorította, hogy „csak az alja, a semmire sem használható ifjúság” tömörült benne.²⁹ Mányon is sikerült háttérbe szorítani a Volksbundot, de az idős pap kevésbé tudott segíteni ebben, s itt a kántortanító a fiával maga is titkon volksbundista volt. Csak a tanítóra számíthatott az esperes-kerületi szervezőtitkár, aki egyben járasi kapitánya volt a leventéknek. („...mindig Egyházam ügyét tartom elsőnek, és mindig ahhoz igyekszem hangolni a leventeprogramot is” – írta.)³⁰ Pátyon Karvázy Zsigmond főtérképész Szabó plébánossal irányította a KALOT munkáját. Torbágyon EMSZO működött Bokor József plébános és Török Henrik kántortanító vezetésével. Bián Roszner plébános vezetésével EMSZO, Tinnyén katolikus ifjúsági kör működött. A háború utolsó előtti évében Érden 107 tagú KIE működött a plébános irányításával; Pilisvörösváron a hitoktató vezetése alatt MOVE csoport, Pomázon és Solymáron a káplán irányításával Kolping legényegylet, Nagytétényben 100 tagú cserkészcsapat, Remetekertvárosban 15 tagú REKIE, Csepelen 50 tagú KIE és 40 tagú KIOE, Dunapentelén, Rácalmáson, Bicskén, Csákváron KALOT működött a plébános vagy a hitoktató, esetleg a káplán vezetésével. A legnépesebb és a legkiterjedtebb ifjúsági munkát a budafoki KIE végezte 1944-ben.

A Fehérvárott, 1943. novemberében Czermann Antal elnökletével tartott esperes kerületi vezetői értekezleten Nagy Töhötöm S. J. KALOT vezető is részt vett. Pelsőczy Ferenc³¹, az Egyházmegyei Ifjúsági Egyesületek központi titkára, szorgalmazta az ifjúság egyesületi tömörítését a Volksbund náci propagandájával szembeni védekezésül. Czermann

²⁹ A bicskei esperesi kerület ifjúsági vezetőjének, Bernáthnak 1943. nov.15-én kelt jelentése sorra veszi az espereskerület falvait és ismerteti az ifjúsági szervezeteket és kapcsolatukat a Volksbunddal; az őket segítő papok munkáját, a jövőbeni teendőket.

³⁰ U. ott, 6. p.

³¹ PELSŐCZY FERENC 1943-tól már lelkészként működik a KIE-nél, s egyúttal az Egyházmegyei Központ titkári teendőit is ellátta. Így tehát a nyári időszakban az Antaltelepen a gyermeküdülőben, s a táborban is megoldódott a szentmise tartása. Amikor Gál Ferenc központi ifjúsági titkárt a Vértesacsán megnyíló KALOT népfőiskola élére állítják, Pelsőczy lesz az Ifjúsági Központi titkár. A fent idézett adatok a Székesfehérvárott 1944. április 19-én tartott elnökségi értekezleten tartott beszámolójából valók. Ebben elmondja, hogy háromszor volt Balaton-Antaltelepen a nyári üdültetés előkészítése miatt. Budafokon a KIE-be tömörülő ifjak munkáját vezeti. SzfvPl–No7438 – 1715/1944.

Shvoy püspök látva kiváló szervezőkészségét, a 84/1945. sz. rendeletével Pelsőczyt a KALOT és a KALÁSZ espereskerületi lelki igazgatójává nevezi ki 1945-ben. SzfvPl. no 7438/1716.

helyzetelemzésében kiemelte, hogy a náci propaganda egyre erőteljesebben hódít a nemzetiségi területeken (tudniillik a sváb falvakban), miközben a besorozott tanítók miatt a plébánosok nem boldogulnak az ifjúság megmentését szolgáló egyesületi szervezéssel. Az egyházmegye területén lévő 190 szervezeti egységből 98 működött, sok helyütt a tanító besorozása miatt nem működtek a szervezetek. Shvoy püspök azt javasolta, hogy a KALOT népfőiskolákon képezzenek ifjúsági vezetőket a frontra vitt tanítók helyébe. Ez meg is valósul: 1943. november 29-és december 1. között 30 papot képez ki Érden a KALOT. Hazatérve aztán 3 napos lelkigyakorlat keretében indítják a helyi szervezést a továbbképzett lekipásztorok.³² –

1943-ban a dunántúli püspökök már nem vártak főpásztori kezdeményezésre, hanem felismerve a háborús fordulat jövőbeni következményeit, megalakították az EMSZO, a KALOT és a Hivatásszervezet vezetőinek munkaközösségét, hogy közös taktikával vehessék föl a küzdelmet *„mindazokkal szemben, akik a nemzet sorskérdéseiben nem a keresztény erkölcsstan alapján keresik a megoldást.”* - E katolikus szervezeteket és mozgalmakat a Katolikus Szociális Népmozgalomba tömörítették.³³ Az 1943. augusztus 28-i győri értekezleten felkérték elnökül dr. Kovrig Bélát, aki a II. bécsi döntés után került Kolozsvárra egyetemi tanárnak, s egyházi tanácsadóul pedig dr. Apor Vilmos győri püspököt. Kovrigot megbízták a Katolikus Szociális Népmozgalom programjának kidolgozásával. A *Magyar társadalompolitika* c. háromkötetes munkája 1944-ben jelent meg, amelyben kifejti, hogy nem hivatásrendi államot, hanem társadalmat kívánnak szervezni a pápai enciklika szellemében, de elhatárolta törekvéseiket a diktatórikus megoldásoktól, így az olasz fasizmustól is.

1944-ben a KALOT, az EMSZO, a Hivatásszervezet Apor Vilmos püspöknél Győrben Katolikus Szociális Népmozgalommá egyesült, amelyhez csatlakoztak később a felvidéki Prohászka - körök is.³⁴ A szellemi központ Apor Vilmos győri püspök és Kovrig Béla körül alakult ki. Szorosabb együttműködésre az ország válságos helyzete készítette Meggyesi Sándort,³⁵ Kerkai Jenőt és Freesz Józsefet Apor Vilmostal – a KIOE elnökével, a Nemzetpolitikai Szolgálat tagjával; „azzal a céllal, hogy a három mozgalom vezetői egymással állandó

³² SzfvPI – No.7438. 1715iktatószámú levél.

³³ *Gergely Jenő*: A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945. Pannonica kiadó 1999. 176. p.

³⁴ 1942. február 1-től a KIOE egyházi elnöke báró Apor Vilmos győri püspök lett. Magyar Munkásifjú, 1942. február 15. idézi Gergely Jenő: A katolikus egyház története 1919–45. 147. p.

³⁵ Meggyesi a Hivatásszervezet országos elnöke, Kerkai a KALOT országos elnöke, Freesz József az EMSZO központi igazgatója.

érintkezésben, a legfontosabb kérdésekben közös álláspontot valljanak, és közös taktikával vehessék fel a küzdelmet mindazokkal szemben, akik a nemzet sorskérdéseiben nem a keresztény erkölcstan alapján keresik a megoldást”.³⁶ 1944-ben Kovrig Béla és Pálffy gróf találkozott a szociáldemokrata Szakasits Árpáddal, hogy bekapcsolják a Katolikus Szociális Népmozgalmat a Bajcsy Zsilinszky Endre nevével fémjelzett, a Kisgazdapártot, Nemzeti Parasztpártot, a Szociáldemokrata pártot, és a kommunista Békepártot tömörítő ellenállási mozgalomba³⁷.

Vagyis a 30-as évek végére és a 40-es évek elejére az Actio Catholica eszmei irányítása alatt a plébániák mellett különböző társadalmi csoportokat tömörítő szervezetek hálója fonta át a helyi társadalmat, amelyet fel tudtak használni a vészkorszakban az üldözöttek, zsidók mentésére.

Ellenállási mozgalom Magyarországon

³⁶ idézi Gergely Jenő: A katolikus egy... 174–175p.

³⁷ In: Balogh Margit: A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935–1946. MTA Történettudományi Intézete Bp., 1998. 19, 82, 86, 92, 96, 113, 146, 148–150, 152, 158pp

³⁸ Teleki Pál miniszterelnök megbízásából a Miniszterelnökség lélektani hadviselést irányító V. Társadalompolitikai Osztályának vezetője (1939–40), 1940–44-ben a Kolozsvári Tudományegyetem tanára, 1941–42-ben a közgazdaságtudományi kar dékánja, az egyetemi tanács elnöke, 1942–43-ban rektora volt.

³⁹ Csicsery-Rónay István: A magyar függetlenségi mozgalom története. In: Magyar Szemle, Budapest, 1999. december VIII. évf., 6. szám

⁴⁰ C. A. Macartney: Teleki Pál miniszterelnöksége 1939–1941. Occidental Press, Bp., 1993. 42–43p.

„Csatay hadügyminiszternek köszönhető,
hogy a magyar zsidóság egy része
a deportálástól megmenekült”
(Freudiger főrabbi – Lévai Jenő)

merénylet Bárczy államtitkár ellen (kinyomozza: Kudar Lajos)
Soos Géza: auschwitz-i jegyzőkönyvek megszerzése

Endre, Baky nyilas államtitkárok tervét a budapesti zsidóság deportálására Kudar Lajos felderíti, Koszorús ezredes az esztergomi II. páncélos hadosztály élén megszállja Budapest stratégiai pontjait, és ezzel megakadályozza a 250 ezer fős budapesti zsidóság deportálását.

II.. Egyházi szervezetek, szervezetek zsidómentő tevékenysége

Főleg az egyházi szervezetek (Actio Catholica, Magyar Szent Kereszt Egyesület, Jó Pásztor Bizottság, Soli Deo Gloria Református Diákszövetség, Pro Christo, Keresztyén Ifjúsági Egyesület stb.), de a kisebb náciellenes csoportok, sőt egyedül dolgozó magánszemélyek is nagyon sokat tettek az üldözött zsidók megmentéséért. Azért nem ismerjük kellően, mert a História Domusokban nem volt tanácsos erről írni, ki kell gyűjteni a kikeresztelkedettek számát. A katolikus püspöki kar 1939. október 3-i találkozója után Zichy Gyula gróf, kalocsai érsek – aki a jezsuiták egykori tanítványa és későbbi jótévője volt – vezetésével megalakult egy külön bizottság, amely *dr. Cavallier József* irányítása alá került. A bizottság a II. világháború kitörése után először a menekültekkel kezdett el foglalkozni, majd a részt vállaltak a nagyobb zsidó szociális szervezetekkel együttműködve a zsidótörvények által sújtottak segítésében. Azonban 1940. december elején a hatékonyabb munka érdekében a bizottság beolvadt a P. Jánosi József SJ vezetése alatt álló *Szent Kereszt Egyesületbe*. A német bevonulás után a SzKE teljes erővel részt vett az áttérteknek a zsidóellenes intézkedéseitől való megmentésében.

A keresztény egyházak a magyar országgyűlésen végül nem szavazták meg a harmadik zsidótörvényt, hanem fenntartásaik kifejezéséként tartózkodtak. A Szovjetunió elleni háború idején a hadsereg és a Külföldiek Ellenőrző Országos Hivatal, a KEOKH visszatoloncolta a Kárpátaljára bemenekülő zsidókat. Ez az akció volt a "körösmezei deportálás", amikor a

Kárpátok hágóján át több mint tizennégyezer embert, férfiakat, nőket, gyerekeket szolgáltatottak ki a németeknek, akiknek többségét az SS Sonderkommandója 1941 augusztusában Kamenyec Podolszk térségében agyonlőtte. A szörnyű eseményekről Slachta Margit, a Szociális Nővérek szerzetesrend főnöknője tájékoztatta Horthy Miklósnét, majd a helyszíntre utazott, s jórészt fellépésének köszönhető, hogy az akciót leállították. A zsidó származású katolikusok gyámolítására létrehozott *Szent Kereszt Egyesület* új elnökének, Apor Vilmos püspöknek 1942 karácsonyán elmondott beszédét az összes lapoknak megküldték. Minthogy nyíltan kiállt a "faji felfogás ellen", a cenzúra mindenhol törölte, így aztán az országos közvélemény nem reagálhatott rá. Kinyomtatták viszont - igaz, a *Lélek szava* című, kis példányszámú missziós folyóirat január elsejei számában - azt az *Újévi levelet*, melyet Slachta Margit, a Szociális Testvérek Társasága főnöknője írt. Slachta a honvédelmi miniszter beszédére hivatkozva valóságos társadalmi akció megszervezésébe fogott a munkaszolgálatosok érdekében. Felhívta a keresztény híveket: fogadjanak szívükbe "egy munkatáborost, akit a korszellem kizár a testvérközösségből". Sürgette őket, hogy keresztényi részvétet tanúsítsanak a munkaszolgálatosok és itthon maradt családjuk iránt, s családtagjaikon keresztül gyakoroljanak nyomást a keret tagjaira, viselkedjenek emberségesen a bevonult zsidókkal. Slachta erkölcsi nagyságát bizonyítja, hogy 1942. december végén már azonos, emberséges elbánást követelt a kitért és a hitükben megmaradó zsidóknak.⁴¹

A nyilas hatalomátvétel után *Angelo Rotta* megszervezte a nunciatúra saját mentési irodáját, ahol magyar segítők révén tömegesen állították ki a bemutatott keresztlevelek alapján a vatikáni védleveleket, szám szerint mintegy 15 000-et. A *nunciatúra* munkáját segítette a *Magyar Szent Kereszt Egyesület* is, amely Cavallier József vezetésével Apor Vilmos győri püspök védnöksége alatt működött. A nuncius másik hatékony segítőtje a jezsuita *P. Jánosi József S. J.* volt, aki szorosan együttműködött a katolikus hierarchiával és a pápai nunciatúrával, majd a Szent Kereszt a Egyesület 1944 végi megszüntetése a protestáns alapítású Jó Pásztor Bizottság segítségével folytatta az embermentő munkáját. A Vöröskeresztes kapcsolatain keresztül a legfelső körökig

⁴¹ Vigília 66. évfolyam 2001. január

elért, a *Horthy Istvánné* (1918–2013), *Horthy Miklós* özvegy menyének belső tanácsadó köréhez tartozott, akik a németekkel szembeni ellenállást szorgalmazták.⁴²

Felállították a nunciatúra oltalma alatt álló ún. *védett házakat*, amelyek zömmel a Pozsonyi úton és környékén voltak. A házakra kitűzték a pápai zászlót és a kapuban rendőr posztolt. A 12 védett házban egyidejűleg kb. 3000 ember talált menedéket. A nyilas puccs után (1944.okt.15) 70 000 zsidó élte túl a Bp-i gettóban; a védett házakban 50 000; hamis igazolványokkal 25 000 (Soós Géza: 30 000) rendházakban, egyéni mentésekkel stb. A Várban, a nunciatúra épületében 200 személy bújt meg, köztük neves közéleti személyek és családjuk. Rotta nuncius, amikor megkezdődött a fővárosi zsidóság gyalogmenetben nyugat felé hajtása, Budapest és Mosonmagyaróvár között megszervezte a mentőszolgálatot. Így több, főleg kikeresztelkedett zsidót tudtak kiemelni a halálmenetből. 35 budapesti rendházban és egyéb egyházi intézményben több mint 3 ezer embert rejtegettek. Slachta Margit szociális testvéreinél ezer fő talált menedéket, a munkaszolgálat miatt megmenekült 5 ezer fő (pl. A Szent Margit Gimnáziumban a megváltós nővérek 50 zsidó leányt rejtegettek). Nem tudjuk még mindig a plébánosok által titokban kikereszteltek számát, egyes számítások 124 000-re teszik az így megmentettek számát. (1944. december 27-én a nyilasok a mintegy ezer zsidó életét megmentő Salkaházi Sára testvért a jeges Dunába lötték.) Hetényi Varga Károly szerint- aki ezen időszak üldözött papi személyeinek életrajzát összeállította – 150 pap és szerzetes vett részt e munkában, akik sorsa később a fordulat éve után megkínzás vagy internálás lett. Becslések szerint ezeken felül még 350-400 pap és szerzetes volt elkötelezve az ellenállásban. Összesen tehát 500 pap és lelkész kockáztatta meggyőződésből az életét⁴³.

Míg Martin Gilbert: *Atlas of Jewish History*⁴⁴c. művében a zsidóüldözéseknek áldozatul esők száma a kelet-európai országokban 74%-86% közé esik, kivéve Magyarországot, ahol ez 28,20%⁴⁵, tehát lényegesen alacsonyabb! Ez az igen nagy különbség a titkos mentési tevékenységgel magyarázható csak! Azonban a helyi papság igen jelentős mértékű titkos

⁴² Lásd részletesen Bikfalvy Géza konferencia anyagában, melynek címe: A jezsuiták embermentő tevékenysége a Holocaust idején.

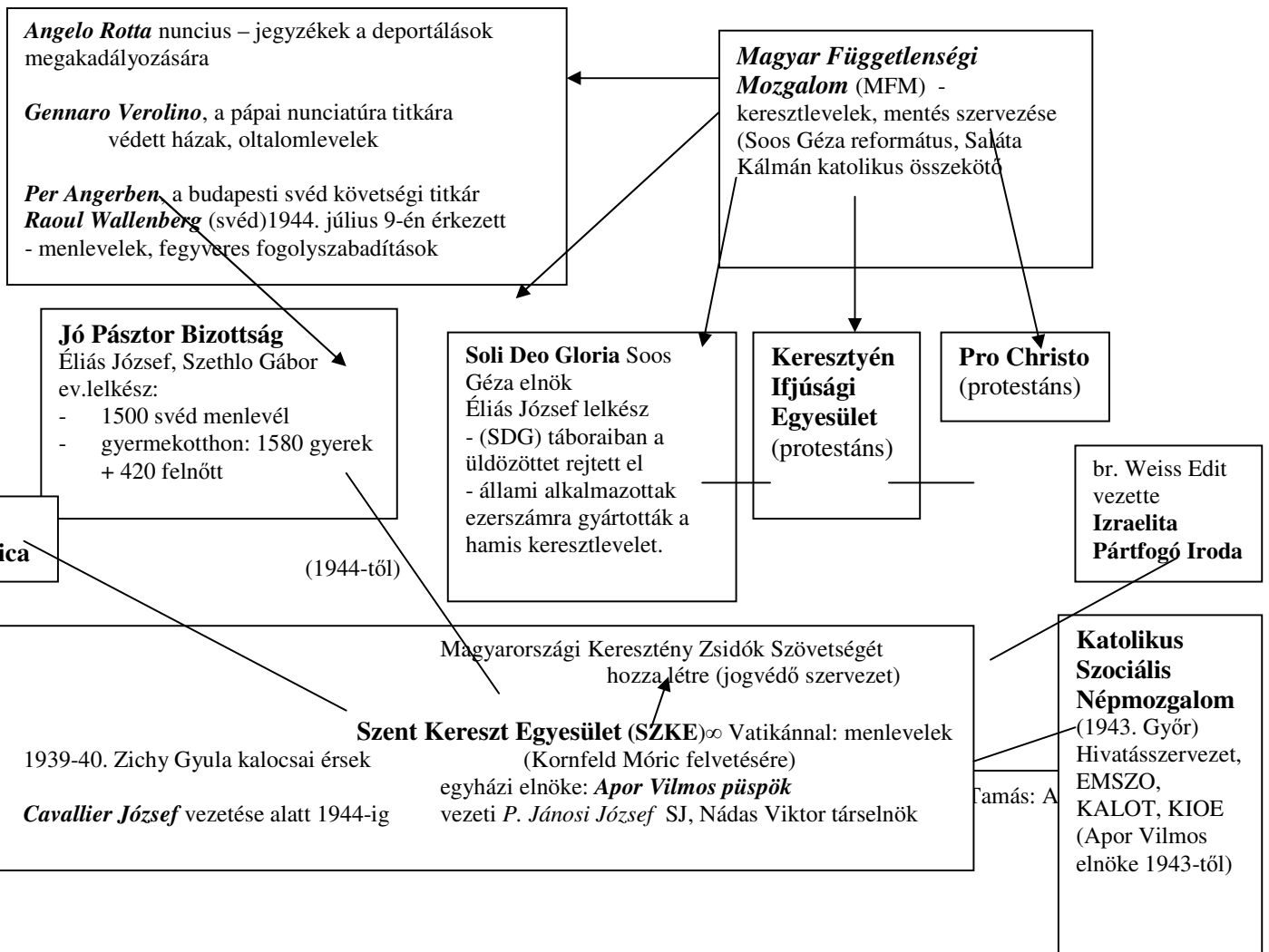
⁴³ Varga József: *Bűnös nemzet vagy kényszerű csatlós*, Bp., 1991. II. kötet. 205.old.

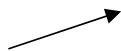
⁴⁴ Dorsett Press, 1977. 96. p.

⁴⁵ Stark Tamás történész az 1938-tól Magyarországhoz visszacsatolt területek veszteségeit is beszámítva összesen 424 000-re teszi az áldozatok számát. Ezzel számolva is lényeges a százalékbeli eltérés; ugyanakkor a

tevékenysége csak a História Domusok, és a Keresztelési Anyakönyvek kikeresztelkedési adatainak összesítésével, az egyházmegyei levéltárak átkutatásával tárható fel. (Ezt Budafok város példáján keresztül mutatom be a következő részben.)

Zsidó Mentés szervezetei

III. Budafoki plébánosok zsidómentő tevékenysége - a História Domus tanúsága⁴⁶:

Úgy tűnik, Budafokon is a kikeresztelkedéssel – mint a plébános legkézenfekvőbb lehetőségével próbáltak segíteni, erre utalhat az óvatos bejegyzés: „Nagy Ferenc sok zsidó vallású családon segít. Keresztelések.” A plébániát megkeresték a vegyes házasságban élők mentesítési kérelemmel. Fennmaradt Nagy Ferenc lelkész levele Mezgárhoz, amelyben *Szattler Andorné* munkaszolgálatos zsidó férjének kéri a plébánia igazolását arra vonatkozóan, hogy ő, mint feleség és két leányuk keresztények, mert ebben az esetben a nunciatúra mentesítését kérheti férje részére.⁴⁷ Továbbá a mellékletben látható a Magyar Szent Kereszt Egyesület⁴⁸ típuslevele,

⁴⁶ Hévízi Józsa: Keréketört Jövő? Katolikus társadalomépítés szociálpolitika. Küzdelem a diktatúrák ellen Székesfehérváron és Budafokon 1930-1970. METEM, Bp., 2011.

⁴⁷ Bp-i Büntető Törvényszék VII 5/e fondszám alatt 9448/50 iratszám: „Főtisztelendő kamarás Úr! Szattler Andorné, Ferenc u. 9. sz. lakos, kinek férje zsidószármazású s jelenleg munkaszolgálatot teljesít, részesülni óhajt a nunciatúra mentesítésében. Ő is és két leánya katolikus, Philóné húga, régi kongreganista, akin azért is segítenünk kellene, mert esetleg házasságukat is rendezhetjük. /Egyházilag nincsenek megesküdvél! / Szerinte a nunciatúra ad ki mentesítő írást férje részére, ha a plébánia igazolja, hogy ő és leányai őskeresztények. Kérem részére ezt az igazoló írást kiállítani, hogy férje részére ezt az írást a nunciatúráról még a holnapi nap folyamán beszerezhesse. Budafok, 1944. nov. 12. Nagy Ferenc.

amelyet a plébánosokhoz, jelen esetben Mezgárhoz írtak mentesítés vagy a munkaszolgálatosok felszerelésének pótlására. Ekkoriban a Ganz-pincékben zsidó menekültek is voltak. Amikor a hatóságok érdeklődtek kilétük felől, Nagy Ferenc és Mezgár Lajos *„mindig garantálták az akkor szükséges öskereszténységi valótlaniságot”*(keresztleveleket állítottak ki), amivel az üldözöttek a legnehezebb időket túléltek, s hírt kaptak a készülő nyilas ellenőrzésekről is, hogy elbújhassanak.⁴⁹ Endre László rendeletére Budafokon a városszéli téglagyárban akarták elhelyezni a deportálásra szánt zsidókat. Mezgár Lajos többször felkereste Jegg Géza polgármestert, hogy akadályozza meg ezt az embertelen intézkedést. Jegg Géza erről így ír:

„Nyilas körök részéről féktelen izgatás folyt s prépost úr volt a városban a legszilárdabb erkölcsi tényező, akire támaszkodhattam, akkor, amikor Endre László és a nyilasok terrorjával és fenyegetéseivel kellett szembe nézmem. Több ízben hangoztatta előttem, hogy Budafok város régi tisztességét, a hírnevét ne engedjük a zsidó kérdésben bemocskolni. Amikor pedig úgy éreztem már, hogy Endre László terrorjának a gettó ügyben már nem tudok ellenállni, el akartam hagyni tisztemet, megint csak Prépost Úr volt az, aki Bárdosy Géza polgármester-helyettes tanácsnokkal együttesen kérve-kért arra, hogy a keresztény emberiség érvényesülése érdekében maradjak helyemen, nehogy egy új polgármester kinevezése esetén a zsidósággal szemben még súlyosabb helyzet álljon elő. Prépost úr ismételt közbenjárására és határozott kívánságára rendelkeztem úgy, hogy a megkeresztelt sárgacsillagosok lakóhelyéül a város főterén (Szent István tér), a katolikus főtemplom mellett fekvő épületet jelöltem ki. Nyilas körökben ez az intézkedés is óriási felháborodást és nem csak velem szemben, de a Prépost úrral szemben is határtalan gyűlöletet

⁴⁸ A Szent Kereszt Egyesület (SzKE) a katolikus hitre áttért zsidók fő érdekvédelmi és képviselői szervezete volt. Az egyesület alapításának ötletét Kornfeld Móric báró vetette fel, aki maga is áttért lévén, érintett volt a zsidótörvények lehetséges hatásaiban, mivel ezek a törvények faji alapon érvényesültek, és az áttért és meggyőződéses hívekre ugyanolyan veszélyekkel jártak, mint a vallásukban megmaradt vagy agnosztikus zsidókra nézve. A bizottság a II. világháború kitörése után először a menekültekkel kezdett el foglalkozni, majd a részt vállaltak a nagyobb zsidó szociális szervezetekkel együttműködve a zsidótörvények által sújtottak segítésében. A Szent Kereszt Egyesület elnöke báró Apor Vilmos püspök volt. A német bevonulás után a SzKE teljes erővel részt vett az áttérteknek a zsidóellenes intézkedéseitől való megmentésében, valamint a tevékenységüket kiterjesztették az országban lévő sok menekült megsegítésére és vigasztalására is, vallási hovatartozás nélkül. A SzKE szorosán együttműködött a katolikus hierarchiával és a pápai nunciatúrával, ez utóbbival tartotta a kapcsolatot P. Jánosi és száz számra hozta a pápai menleveleket az üldözött zsidók számára. In: www.parbeszed.com Párbeszéd – Magyar jezsuita portál: A magyar jezsuiták budapesti embermentő tevékenysége 1944–1945-ben. 2009. jan.3.

⁴⁹ Bp-i Büntető Törvényszék VII 5/e fondszám alatt 9448/50 iratszám: „Schück István cukrászmester, VI. Szív u.42. levele. Kelt: Bp., 1948. július 14:

„Ismételten megköszönöm Önnek Főtisztelendő Atyám, hogy Ön, aki Nagy Feri főtisztelendővel együtt, rólam, fiamról, leányomról és még néhány zsidóról, akik ott bujtunk a Ganz pincékben, mindent tudva, a felőlünk érdeklődőknek mindig garantálták azt, az akkor szükséges „öskereszténységi” valótlaniságot, amivel mi a legnehezebb körülményeket is és a nyilas vizsgálatokat is előre tudtunk és nagyobb bajok nélkül megúsztunk...”–írja.

váltott ki.”⁵⁰A polgármester Mezgárral egyeztetve – a rendelkezésekre fittyet hányva – engedélyezte, hogy a lelkészek a megkeresztelt sárgacsillagosokat látogathassák, s hogy ők a templomi szertartásokon részt vehessenek. Így a sárgacsillagosok még az egyik körmeneten is részt vettek, ami a nyilasok újabb felháborodását váltotta ki, s panaszt tettek a prépost plébános ellen a polgármesternél. Schück István cukrász 1944-ben ismerte meg a plébánost, amikor mint zsidó származású keresztény hamis papírokkal bujkált: *„Egy bombatámadás során „zsidó munkaszolgálatosok mentették a pincében rekedteket és a budafoki nyilasok megtámadva a munkaszolgálatosokat, kővel dobálták a mentést végző zsidókat. A felizgatott tömeget a vádlott személyes közbelépése oszlatta fel, aki a zsidókat megcsókolta azzal, hogy ti vagytok a derék magyarok, folytassátok a munkát, segítsétek a betemetetteket, majd karót rántva, magából kikelve zavarta szét a sértő tömeget.”*⁵¹

A Budafokra deportálási céllal áthelyezett zsidókat, akik nagy részben kikeresztelkedtek, Mezgár állandóan felkereste, támogatta, s amikor végül is elhurcolták őket, azon a napon róluk hangos imával emlékezett meg, hogy ezzel is helytállásra készítse a hívőket.⁵²

Szent Ferenc leányai, a szegénygondozó nővérek a Szeretetházba minden üldözöttet befogadtak: *„A háború viszontagságai erősen hullámoztak a ház körül, de az áldozatos munkát vállalók türelme és jósága vele növekedett. Az otthon menedéket adott elmenekült családok hátra-maradt öreg hozzátartozóinak, a háborús gyűrű szűkítésével megbolygatott családtagoknak, munkaszolgálatos – háborúktól betegség miatt elmaradt zsidóknak, sebesült német katonának, a legszentebb kommunizmusban magához ölelve minden szenvedő idesodort embert.”*⁵³ – Ők rejtegették a gimnázium zsidó hittanára, Trüger Ábrahám legkisebb leányát is.⁵⁴ Természetesen sok más budafoki tett így – belső készletéből. A sváb Zimmer Ágoston 16 üldözött zsidót rejtegetett kamaraerdei házában, köztük Bálint Klárát, Szerb Antal író zsidó feleségét és egy éves gyermeküket; Istvánt. A baloldali Dr. Kopházy Erzsébet⁵⁵ egy budafoki pincében bújtatott

⁵⁰ In: Bfl, Bp-i Büntető Törvényszék VII 5/e fond szám alatt 9448/50 iratszám. Jegg Géza ny. polgármester levele; kelt Balatonlelle, 1947. május 14.

⁵¹ Bp-i Büntető Törvényszék VII 5/e fondszám alatt 9448/50 iratszám: „Schück István cukrászmester, VI. Szív u.42. levele. Kelt: Bp., 1948. július 14. in: Hévízi Józsa: Keréketört Jövő? Katolikus társadalomépítés szociálpolitika. Küzdelem a diktatúrák ellen Székesfehérváron és Budafokon 1930-1970. METEM, Bp., 2011.

⁵² Bp-i Büntető Törvényszék VII 5/e fondszám alatt 9448/50 iratszám Fehér Istvánné, Ladányi Adrienne levele, kelt 1948. július 15:

⁵³ „In: Budafoki Ferences Mária Gondozó Nővérek Háztörténete (1934–47) kézirat, Budafok-Felsővárosi plébánia.

⁵⁴ Trüger Ábrahám szüleit deportálták. 9 gyereke közül 3 fiú volt, közülük egy tért vissza a munkaszolgálatból, egy leánya meghalt, a legfiatalabb lányát az apácák rejtegették. In: Cselényi Noémi – Gábor Nikolett: Holokaust Budafok- Tétényben Budai Nagy Antal Gimnázium, Bp., 2005. 25. p.

⁵⁵ Visszaemlékezését 2007. február 28-án mondta el.

üldözött zsidócsaládot; ő hozta ki az Abonyi utcai gimnáziumba begyűjtött Bálint Klárát; Szerb Antal feleségét is. (Mentéseiért Jed Washem kitüntetést kapott.) Szintén baloldali később kommunista Pagács Pál svéd menlevelekkel mentette a zsidókat.⁵⁶ Budafokiak gyűjtöttek aláírásokat dr. Káldor Adolf orvos – a csecsemőgondozó Intézet felállítója – megmentésére is. Azonban nem tudták, hogy felesége is érintve van, s így végül hiába szereztek mentességet Káldornak, mert a feleségét nem hagyta magára. Vele együtt vitték el őt is.⁵⁷ A szegények pártfogójának tartott Sauer Nándor orvosnak sikerült ugyan elmenekülnie Martonvásárra, ahol egy páciense bújtatta⁵⁸, Ottó fia azonban itt rekedt Budafokon. A fiát Hock József, a budafoki gyufagyár igazgatója kertészként rejtegette a gyárban⁵⁹. Amikor mégis 1944-nyarán érte jöttek, a hátsó kapun mentette ki. (A háború után Sauer Ottó a Lajta-Hansági Államigazdaság vezérigazgatója lett.) A gyufagyár főgépésze Báthory György volt, akinek a feleségét a zsidótörvényeket követő igazolási eljáráskor Hock József és Kinorányi Jánosné hamisan tanúzza mentették meg; azt tanúsítva, hogy Báthoryné csak *fogadott gyereke* zsidó szüleinek... Ábel Margit – a Promontor Vendéglő az Ábel család tulajdona volt - emlékezett arra, hogy édesapja Bognár Borkereskedő menekítését intézte. A Finszter Mihálynak bérbe adott vendéglő két helyiségébe zsidó munkaszolgálatosokat szállásoltak el, akik az udvaron átjártak hozzájuk édesanyja konyhájába, hogy elkészítsék, amit akartak. Ábel Rudolfné bátorította őket, hogy használják ki a viszonylag szabad közlekedést, s tűnjenek el. Többen éltek is e lehetőséggel. Bizony lenne mit feltárnunk e téren még!⁶⁰

IV. De azt is vizsgáljuk meg, hogy mindent megtett-e a fejlett és független Nyugat ugyanekkor?

Karsai László történész korántsem látja olyan dicséretesnek a nyugati világ hozzáállását: „Eden angol külügyminiszter, F. D. Rooseveltnél csak gesztus-politizálást folytatott. Későn, túlságosan későn, csak június végén tiltakoztak, fenyegették meg Horthy Miklóst a deportálásokról”

⁵⁶ Mintegy 200 zsidót mentett ki, többek között a városligeti színház igazgatóját, Feld Mátyást a Tattersallból. in: *Hévízi Józsa: Az ismeretlen segítő. (Nem mindenkiből halt ki az emberség a vészkorszakban)* In: *Magyar Nemzet*, 2004. április 16. 4. p.

⁵⁷ Káldor Adolf történetét Perhács Lászlóné (sz. Borhy Józsa) mondta el 2004. Június 6-án, míg Szauer doktor esetét Christ Ottóné (sz. Metzger Gizella).

⁵⁸ in: SÁNDI EMIL ÖNÉLETRAJZA. www.tundria.com/Esandi/esandi-index-h.shtml

⁵⁹ Fia visszaemlékezése .

miatt. XII. Pius is óvatosan megvárta, amíg Róma június 6-án felszabadul, majd három héttel később küldött tiltakozó táviratot Horthynak. Bizonyos, hogy ezek a táviratok hatottak a kormányzóra, megerősítették lassan érlelődő elhatározásában, hogy leállítja a deportálásokat... Az Office of Strategic Services illetékesei május elején még azt az ötletet is elvetették, hogy röpcédulák ezreit szórják le Magyarország fölött, ezeken figyelmeztessék mindazokat, akik a deportálásokat szervezik, hogy a háború után felelősségre fogják őket vonni”.⁶¹

Az USA-ban, ahol a legnagyobb zsidó közösség élt szabadon, a „törvényhozás nem emelte föl a zsidó bevándorlók kvótáját, sőt a törvényes kvóta kitöltésére sem kerülhetett sor. A State Department közömbösen, sőt ellenségesen viseltetett a Holocaust-áldozataival szemben.⁶² 1938-ban Evianban konferenciát rendeztek Roosevelttel kezdeményezésére a zsidók letelepülési, kivándorlási és jogvédelmi problémáiról, de eredménytelenül. Amerikában a közvéleménykutatási adatok alapján – tartottak ugyanis attól, hogy a komoly zsidóbevándorlás hatására fokozódik az antiszemitizmus. Az amerikai adminisztráció késleltette a vízumok kibocsátását; megvárta, amíg az érdekelteket deportálták, s csak azután küldték el az okmányokat.⁶³ A szövetségesek légierije számos sürgetés ellenére nem bombázta a légereket vagy a hozzájuk vezető vasútvonalakat, és az a két bombázás is, amely Auschwitzot érte (1944. augusztus 29. és szeptember 13.), csak az ipartelep egy részét rombolta le (Bura Werke), holott a birkenauai krematóriumok alig néhány (pontosabban: 5 km - DM) kilométerrel voltak távolabb.

Ugyanakkor a Chase National Bank, a Rockefeller család tehetős bástyája, a Wall Street egyik oszlopa, párizsi fiókján keresztül sok német helyi szervezettel ápolt jó kapcsolatot a háború során. (Akkor, amikor a City-Bank felfüggesztette európai üzletkötéseit.) 1942-ben gyorsan növelte kihelyezett tőkéjét- amint a német állami és a követségi számlák mutatják. Az 1945. április 3-án datált államkincstári dokumentum szerint „A Párizsba történt teljes kihelyezett pénzüsszeg a német megszállás első éve alatt gyorsan megduplázódott.” A Chase Bank a német bankok és a tengerentúli bankfiókjai között aktív forgalmat bonyolított le. Más bankokkal együtt zárolták a zsidók számláit elsőként – a zsidó vagyontárgyak szisztematikus elrablása folyományaként – a náci rendeleteknek megfelelően. A Morgan Bank hasonlóan folytatta működését a háború alatt.

⁶⁰ A visszaemlékezések elhangzottak Ábel Margit lakásán 2010. április 9-én. Jelen voltak Hock György, Hock József gyufagyáros fia, Ábel Margit és Bakonyiné Zámory Éva budafoki lakosok.

⁶¹ Karsai-Ungváry vita: Kik a vidéki zsidóság eltűnésének fő felelősei?

Tallózó – Szemle. 2011. május 18. szerda, 07:25. www.tte.hu/tallozo/43/7236

⁶² Borhy László: Az USA és a Kelet-Európa. in: História, 1994/1.sz

⁶³ Balassa Zoltán: Auschwitz Evianban kezdődött. in: Pest megyei Hírlap, 1944.június 17.

Egyes holocaust-kutatók azonban azt állítják, hogy az USA kollaborációját meghaladták egyes semleges országok (Svájc, Svédország, Spanyolország) tevékenysége. Legalább 300 amerikai társaság folytatta üzleti kapcsolatait a II. Világháború alatt Németországgal. Mialatt az ellenséggel való kereskedelemre vonatkozó törvény eltiltotta a direkt kapcsolatokat, a joghézagot kihasználva a semleges országokon keresztül háromoldalú kereskedelem formájában a tranzakciók tovább folytak. A Ford és a General Motors németországi kirendeltségei is alkalmaztak munkaszolgálatra kötelezetteket.⁶⁴

⁶⁴ Michael Hirsh: Dirty Business, Newsweek, 1988.dec.14.